

דבר העורכת

נויה רימלט

חוברת זו מוקדשת לזכרה של סוזן מולר אוקין (Susan Moller Okin) שהלכה לעולמה לפני כשנה והיא בת 57 במותה.

סוזן מולר אוקין הייתה מחשובות ההוגות הפמיניסטיות בתחום הפילוסופיה הפוליטית. עבודתה האקדמית התמקדה בהדרה של נשים מרוב המחשבה הפוליטית המערבית בעבר ובהווה. ספרה הראשון **נשים במחשבה הפוליטית המערבית** (*Women in Western Political Thought*)¹ נחשב לאבן יסוד במחקר הפמיניסטי בתחום זה. ספר זה חשף כיצד התעלם הדיון הפילוסופי הפוליטי המסורתי מסוגיות הקשורות למעמדן של נשים בחברה, על בסיס ההנחה כי אי-השוויון בין גברים לנשים הנו טבעי ולא פוליטי ולכן כלל אינו עניין לדיון רלוונטי במסגרת תאוריה פוליטית של החברה והמשפט. אוקין התנגדה לעמדה זו והאירה את האופי הפוליטי המובהק של יסוד המגדר בחברה ושל היחסים בין גברים לנשים ועל כן קראה להצבתן של הסוגיות המגדריות במרכז הדיון הפילוסופי-פוליטי ולא בשוליו. עשר שנים מאוחר יותר, בספרה השני **צדק, מגדר והמשפחה** (*Justice, Gender and the Family*)² הדגימה אוקין את טיב השינוי שצריכה התפיסה הליברלית לעבור כדי שתוכל להתמודד כראוי עם דילמות מגדריות. אוקין התמקדה בספרו של ג'ון רולס, 'תיאוריה של צדק'³, והציגה קריאה פמיניסטית לתאוריית הצדק של רולס, שהתבססה על התאמות מגדריות של כמה מן העקרונות המכוננים את תפיסתו. כך, למשל, בניגוד לרולס, שלא כלל את יסוד המין בין המאפיינים האישיים שצריכים להיות נעלמים מידיעתו של אדם המצוי מעבר למסך הבערות, טענה אוקין כי יש לפרש את מסך הבערות ככזה שמעלים מאלה המצויים מאחוריו גם את מינם, נוסף על מאפיינים אישיים אחרים. היינו, במצב הבסיסי, ובעת שאנשים אמורים לבחור מאחורי מסך הבערות את עקרונות הצדק המנחים בחברה, יש להוסיף את יסוד המין אל רשימת המאפיינים האישיים שבעניינם מתקיים חוסר ידיעה. חוסר ודאות בשאלת המגדר בשלב גיבוש המבנה החברתי והמשפטי נתפס אפוא בעיני אוקין כמצב בסיסי הכרחי כדי להוליד כללים ועקרונות של צדק גם באשר לנשים.

1. Susan Moller Okin, *Women in Western Political Thought* (Princeton University Press, 1979).

2. Susan Moller Okin, *Justice Gender and the Family* (Basic Books, 1989).

3. John Rawls, *A Theory of Justice* (Belknap Press of Harvard University Press, 1971).

העיסוק הביקורתי של אוקין בתאוריה הפוליטית של רולס נמשך שנים רבות. למעשה, מאמרה האחרון, שפורסם רק לאחר מותה, כולל סקירה מקיפה של הביקורת הפמיניסטית שהופנתה כלפי עבודתו של רולס ושל דרכו החלקית והבלתי מספקת של רולס, בכתביו המאוחרים יותר, להתמודד עם ביקורת זו.⁴ מאמר אחרון זה של אוקין התבסס, חשוב לציין, על הרצאה שנשאה בכנס שנערך לזכרו של רולס חודשים ספורים לאחר מותו. מה שאמור היה להיות מאמר מסכם של הדיאלוג הביקורתי של אוקין עם רולס נהפך אפוא גם לביטוי הפומבי האחרון של עבודתה המחקרית של תאורטיקנית פמיניסטית חריפה וכולטת זו.

משפט וממשל הקדיש את כרך (2) של כתב העת לזכרו של ג'ון רולס. כעת הגיע גם תורה של סוזן מולר אוקין. לא רק סמיכות מותם של השניים היא המצדיקה את אזכורם בחוברות סמוכות של **משפט וממשל**, אלא בעיקר החיבור הרעיוני העמוק ביניהם. אוקין, שלא כהוגות פמיניסטיות אחרות, לא הציגה תפיסה פמיניסטית אנטי-ליברלית. ההפך הוא הנכון. במאמרה האחרון היא חזרה והבהירה את מחויבותה הליברלית כמו גם את החיבור העמוק שבין ליברליזם לפמיניזם. יסודותיה של התפיסה הליברלית, שאינה מקבלת שום סוג של היררכיה ומתמקדת בחופש ובשוויון של כל הפרטים בחברה, נתפסו בעיניה הכרחיים לצורך קידום הטעוץ הפמיניסטי. הפרויקט הפמיניסטי נועד אפוא לדעתה לחשוף את ההקשרים שבהם נכשלו ההוגים הליברלים בהחלה ובאכיפה של העקרונות הליברליים גם על נשים.

ההגנה על הליברליזם מפני כרסום, פגיעה ואטימות מגדרית אפיינה את עבודתה של אוקין גם בשנים האחרונות. במאמרה המשפיע "Is Multiculturalism Bad for Women?", שפורסם בספר שבו קובצה גם אסופת תגובות על המאמר,⁵ עסקה אוקין בסוגיית הרב-תרבותיות ובקשיים שהיא מעוררת מפרספקטיבה פמיניסטית וליברלית. העיסוק ברב-תרבותיות או בזכות לתרבות צמח מתוך ניסיון של הוגים ליברלים שונים להתמודד עם השאלה אילו זכויות יש להעניק לתרבויות מיעוט בחברה ליברלית. הניסיון המקיף ביותר להעלות שאלות אלה בשיטתיות נעשה בעבודתו של ויל קימליקה (Will Kymlicka), שטען כי מימוש הזכות לתרבות לא רק שהוא בעל חשיבות מנקודת ראותם של חברי קבוצות מיעוט, אלא שהשיח הליברלי יכול וצריך להצדיק הגנה על זכויות קולקטיביות כגון הזכות לתרבות לצד ונוסף על זכויות אינדיבידואליות.⁶ שלא כקימליקה, טענה אוקין כי למרות הניסיון לכרוך את סוגיית הרב-תרבותיות בשיח הליברלי ולהציגה כהתפתחות

4. Susan Moller Okin, "Justice and Gender: An Unfinished Debate", 72 *Fordham L. Rev.* 1537 (2004).

5. Susan Moller Okin, "Is Multiculturalism Bad for Women?", *Is Multiculturalism Bad for Women?* (Joshua Cohen, Matthew Howard & Martha C. Nussbaum – eds., Princeton University Press, 1999) p.21

6. ראו, למשל: Will Kymlicka, *Liberalism, Community and Culture* (Oxford, 1989); Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* (Oxford, 1995).

טבעית של העיסוק הליברלי בזכויות, הרי בפועל ברוב המקרים לא ניתן ליישב בין מתן הזכות לתרבות לקבוצות מיעוט ובין התפיסה הליברלית בשל האופן שבו תורמת זכות כזו להפלייתן לרעה של נשים ומנצחה אותה. ברוב המקרים נגלה, הוסיפה אוקין, כי הגנה על פרקטיקות תרבותיות כאלה או אחרות במסגרת מימוש הזכות לתרבות של קבוצת מיעוט וכחלק ממנה, מקדמת את האינטרסים של גברים ולא של נשים ומסייעת להנציח מבנים חברתיים מגדריים בלתי שוויוניים. ברוח הביקורת שהפנתה אוקין כלפי רולס, גם כאן התבסס הטיעון הפמיניסטי שלה על התפיסה הליברלית ולא יצא נגדה. הקושי מנקודת ראותה היה הפרשנות האנטי-ליברלית שנוצקה לשיח ולא עקרונותיה המנחים של התפיסה הליברלית, שמבחינתה של אוקין נותרה, בגרסתה הפמיניסטית הראויה, כלי רב עוצמה במאבק של נשים לשוויון.

* * * * *

כדרכנו, ניסינו להציג בחוברת זו מגוון רחב ככל האפשר של סוגיות הנוגעות למשפט הציבורי. בפתח החוברת תמצאו הרצאה של השופט ברק העוסקת בשאלת הערכאה המתאימה לביקורת חוקית. נוספת עליה הרצאתו של ד"ר אילן סבן בטקס שנערך לכבוד השופט ג'ובראן עם היבחרו לכהן כשופט בית המשפט העליון, שעניינה הוא המיעוט הערבי-פלסטיני ובית משפט זה. מבט אחר על שופטי בית המשפט העליון ועל שופטים בכלל ניתן למצוא במאמרו של ד"ר יששכר רוזן-צבי, הבוחן את כינון דמות השופט בראי כללי הפסלות. מאמרן של פרופ' מיכל שמיר וקרן מרגל מנתח את עמדת בית המשפט העליון בסוגיה של פסילת רשימות וזאת לעומת עמדת חברי הכנסת בסוגיית הזכות להיבחר, תוך התוויית ההבדלים הנורמטיביים והמוסדיים בין שני גופים אלו. כן תמצאו בחוברת מאמר פרי עטו של ד"ר גדעון ספיר בשאלת מיסוד הדת; ניתוח תאורטי המעגן את תפיסת הצדק חלוקתי לנוכח בג"ץ הקשת המזרחית מאת ד"ר יוסי דהאן; עיון בבעיות מבניות בחוק ההגבלים העסקיים והשלכתן על "שיווי המשקל הפלילי" בתחום ההסדרים הכובלים מאת עו"ד אמיר ליבנה; ומאמרו של אביחי דורפמן בסוגיית האיסורים הפליליים של חופש הביטוי בראי המודל הכלכלי של אי-ודאות. החוברת כוללת גם שתי הערות פסיקה: האחת של ד"ר יעקב בן שמש המנתחת את ניטרליות המדינה והזכות לשפה בעקבות פסק הדין **עדאלה נ' עיריית תל-אביב-יפו**; והשנייה של עדו עשת הבוחנת את המבחן התכליתי והנימוק הקנייני כתנאי ליישום של חוק ההגבלים העסקיים לאור פסקי הדין בעניין **א.מ. הניו ו-לשבת שמאי המקרקעין**. מסיימת את החוברת רשימתה של ד"ר גילה שטופלר הכוללת דיון בספר חדש שיצא לאור – ספרה של ד"ר רות הלפרין קדרי: *Women in Israel - A State of Their Own*.⁷ הרשימה

7. Ruth Halperin Kaddari, *Women in Israel - A State of Their Own* (University of Pennsylvania Press, 2004).

דנה בעמדת הנחיתות של נשים בישראל, כפי שהיא נפרשת בהרחבה בספר, ומנסה להציע הסבר נוסף על זה הנמצא בספר לעמדת נחיתות זו. באופן ספציפי מצביעה שטופלר על הקושי בעיקרון הליברלי של הבחנה בין פרטי לציבורי, שבמרכזו התפיסה המחשיבה מאוד את הגנת הספירה הפרטית מפני התערבות מדינתית. שטופלר מנסה להמחיש כיצד נאכפת תפיסה זו בפסיקת בית המשפט העליון ומהן תוצאותיה בפועל מבחינתן של נשים. הדיון הביקורתי של שטופלר בשיח הליברלי מחזיר אותנו אפוא לסזון מולר אוקין ולצומת המרכזית שבה נמצאת עבודתה התאורטית – צומת המפגש שבין פמיניזם לליברליזם. כפי שמעיד מאמרה של שטופלר, השיח הפמיניסטי ימשיך מן הסתם לדון עוד רבות בסוגיית המפגש הזה, משמעותו וההשלכה שיש לו על מעמדה של נשים בחברה. בדיון הזה, כך נראה, תמשיך סזון מילר אוקין לקחת חלק פעיל, גם לאחר מותה.